

Тема 5. Соціальний захист окремих верств населення в Україні

1. Система соціального захисту економічно активного населення.
2. Пенсійне забезпечення громадян.
3. Внутрішньо переміщені особи.
4. Допомога малозабезпеченим сім'ям. Інші види соціальної допомоги.
5. Соціальний бюджет-2025.

1. Система соціального захисту економічно активного населення

Причин соціального захисту ЕАН:

- 1) реалізація конституційного права на працю працездатному громадянину, високий рівень безробіття;
- 2) рівень оплати праці, що є нижчим від прожиткового мінімуму, і потребує захисту доходів працюючих і відповідно підвищення мотиваційної функції заробітної плати;
- 3) потребує вдосконалення нормативно-правова база щодо зайнятості населення, адже ефективність працевлаштування на сьогодні є ще невисокою;
- 4) неефективною залишається підтримка власного бізнесу або самозайнятості;
- 5) не є соціально справедливою та недостатньо високою підтримка тих, хто втратив своє здоров'я на виробництві.

Соціальний захист ЕАН здійснюється передусім державою і включає різні напрями.

1). Найважливіша ланка соціального захисту населення – система ефективної зайнятості (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації), працевлаштування та перекваліфікації працівників. Цей напрям реалізується через програми зайнятості, що включають працевлаштування, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів.

2). Друга складова – макроекономічне регулювання процесу диференціації доходів (наукове планування, професійна мобільність, соціальна мобільність). Завдяки цьому напрямку здійснюється реалізація соціальної функції заробітної плати стосовно справедливості розміру винагороди залежно від характеру, змісту, важкості, привабливості, інтенсивності (тощо) праці.

За даними Держстату, 21473 грн – середньомісячна зарплата в Україні у 2024 році. Порівняно з 2023 роком вона зросла на 23,1%. Минулого року найвищий рівень зарплат було зафіксовано в:

- сфері інформації та телекомунікації (майже 52,5 тис. грн),
- авіаційному транспорті (43,9 тис. грн),
- фінансовій і страховій діяльності (41,4 тис. грн).

Найнижчі зарплати:

- у сфері функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури (13,1 тис. грн),
- у сфері освіти (14,6 тис. грн),
- у сфері тимчасового розміщування й організації харчування (15,9 тис. грн),
- пошта та кур'єрська доставка (16,1 тис. грн),
- у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (16,85 тис. грн).

3). Одним із елементів захисту населення є встановлення рівня прожиткового мінімуму на основі споживчого кошику з подальшою індексацією, враховуючи інфляцію. Прийняті Верховною Радою України закони «Про мінімальний споживчий бюджет» та «Про індексацію грошових доходів населення» забезпечують правові основи і гарантії громадянам України щодо забезпечення формування доходів, які б сприяли нормальному відтворенню робочої сили.

4). Важливим елементом захисту економічно активного населення є система соціального захисту від безробіття та соціальна підтримка безробітних. Соціальний захист населення від безробіття в даний момент здійснюється на основі Законів України «Про зайнятість населення» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» через систему заходів, а саме:

- надання особливих гарантій працівникам, вивільненим з підприємств, установ, організацій;
- виплату стипендій у період профпідготовки, перепідготовки і включення його до загального трудового стажу;
- виплата у встановленому порядку допомоги по безробіттю з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- надання додаткової матеріальної допомоги безробітному та членам його сім'ї з урахуванням їх кількості (якщо вони перебувають на його утриманні).

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

5). Закон «Про зайнятість населення» містить як стимулюючі пункти зайнятості для різних категорій персоналу, так і досить суворі регулятивні пункти. До категорій громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці, згідно до закону, належать:

- один з батьків або особа, яка замінює їх та має на утриманні дітей віком до 6-ти років (виховує без одного з батьків дитину віком до 14-ти років або дитину з інвалідністю) утримує без одного з батьків особу з інвалідністю з дитинства;
- діти-сироти;
- молодь, яка закінчила навчання або звільнилася із строкової військової служби і яка вперше приймається на роботу;
- особи, звільнені після відбуття покарання;
- особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 та менше років;
- особи з інвалідністю.

Стимулюючими чинниками, які пропонує Закон «Про зайнятість населення», є наступні:

- роботодавцям, які працевлаштували на нове робоче місце вищезгаданих громадян, терміном не менше, ніж на 2 роки, щомісячно компенсувати витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну працевлаштовану особу. У разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування у повному обсязі;
- суб'єктам малого підприємства, які так само працевлаштовують строком не менше ніж на 2 роки, за направленням Державної Служби Зайнятості, щомісячно компенсуються фактичні внески на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове

державне соціальне страхування у розмірі, що не перевищує розміру мінімального страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу. Так само, у раз звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися;

- надається можливість прийому студентів ЗВО та учнів професійно-технічних закладів на стажування терміном до 6 місяців, з можливістю (за згодою сторін) не виплачувати заробітну плату або виплачувати її в розмірах, встановлених за згодою сторін. Цей пункт надасть змогу роботодавцям надати професійний досвід молодим фахівцям, що зробить їх подальше працевлаштування більш конкурентним. При цьому, період стажування заноситься до трудової книжки працівника, на нього (неї) розповсюджуються всі права і пільги, а також трудовий розпорядок, як і на інших працівників.

- Закон фіксує право роботодавця укладати з працівниками договори про їх направлення на навчання та обов'язок працівника відпрацювати після закінчення навчання, але не більше 3-х років. Звісно, що більшість компаній і раніше сплачували за навчання персоналу за умови відпрацювання, але дуже часто на умовах договору позики грошей на навчання.

2. Пенсійне забезпечення громадян

Пенсійне забезпечення громадян – це одне з ключових завдань в соціальній політиці сучасної держави. **Пенсія** – це державна виплата, яку надають із пенсійного фонду для матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку із їхньою минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю в розмірах, як правило, зіставних з минулим заробітком пенсіонера. Пенсія (переклад з латинської «pensio» означає платіж) – це найбільш значущий як за кількістю забезпечуваних, так і за обсягом витрачених на це коштів вид соціального забезпечення.

Такий платіж здійснює держава через спеціально призначені для цього органи, його провадять із визначеної частини фондів для непрацездатних – так званих пенсійних фондів. Суб'єктом цього виду забезпечення є особа, визнана непрацездатною, а саме:

- за віком;
- за медичними показниками (інвалідність) Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»;
- у зв'язку з виконанням інших, крім роботи, соціальних функцій (догляд за особою з інвалідністю I групи, дитиною з інвалідністю, особою похилого віку).

Іншою важливою рисою пенсії є її зв'язок з минулою суспільно корисною діяльністю самого пенсіонера чи годувальника (у випадку надання пенсій у разі втрати годувальника). Ще однією ознакою пенсії є детальне регулювання на державному чи міжрегіональному рівнях усіх умов забезпечення цього виду виплат. У цілому пенсійне забезпечення України регулюють понад два десятки законодавчих актів. Проте більшу частину пенсій призначають відповідно до Закону України від 5 листопада 1991 р. «Про пенсійне забезпечення».

Види пенсій, що їх отримують громадяни України в існуючій на сьогодні солідарній системі, визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення».

Пенсії, що виплачуються державою громадянам України відповідно до Закону, підрозділяються на **трудові** (за віком, за вислугу років або професійні, по інвалідності, в разі втрати годувальника або страхові) і **соціальні**. Пенсії за віком призначаються довічно, незалежно від стану здоров'я. З 1 жовтня 2011 року набрали чинності окремі положення Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 №3668. Пенсія за віком призначається за двох умов:

- ✓ досягнення конкретного віку;
- ✓ наявності на цей час необхідного стажу.

Право на призначення пенсії за віком визначається залежно від набутого страхового стажу при досягненні передбаченого законом віку – 60, 63 або 65 років. Щороку страховий стаж, що дає право виходу на пенсію у 60 років, збільшується на 12 місяців та у 2028 році становитиме 35 років.

Право на пенсію за віком у 2025 році мають особи, яким виповнилося:

60 років — за наявності не менше 32 років страхового стажу;

63 роки — за наявності не менше 22 років страхового стажу;

65 років — за наявності не менше 15 років страхового стажу.

Пенсія за віком призначається за зверненням особи з дня, наступного за днем досягнення нею пенсійного віку, якщо звернення відбулося не пізніше трьох місяців з дня настання такого віку.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів:

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених Законом.

Введення другого рівня дозволить:

- урізноманітнити джерела одержання пенсії та забезпечити прийнятний її рівень;
- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи;
- успадковувати кошти, обліковані на накопичувальному пенсійному рахунку, родичам померлої застрахованої особи;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки.

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. *Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:*

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів.
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду.

- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Додатково:

Закон України від 16.12.1993 № 3721-ХІІ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>)

Гарантії гідного старіння: заходи для забезпечення достатнього життя, здоров'я та соціального захисту для людей похилого віку: <https://surl.li/xbufbp>

3. Внутрішньо переміщені особи

Починаючи з 2014 року Україна протистоїть збройній агресії російської федерації. Частина території нашої держави анексована, частина – тимчасово окупована, тривають бойові дії. Початок повномасштабного вторгнення й активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення – громадяни лишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. *Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб.* З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території).

1. Запроваджено надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам згідно з Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 (зі змінами). У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень. У 2023 році понад 2,5 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд грн. Регулюється постановою Кабінет міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» № 332 від 20 березня 2022 р.

2. Програма субсидії на оренду житла для внутрішньо переміщених осіб, а за орендодавців держава сплатить податки.

3. Програма працевлаштування ВПО.

4. Оплата сертифікатів на забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які через агресію російської федерації втратили єдине житло (не мають іншого в умовно безпечних регіонах країни) та очікують на компенсацію.

5. Одноразова грошова допомога «Тепла зима», виплату в розмірі по 6 500 грн отримують сім'ї-ВПО з вразливих категорій, з дітьми, на кожну дитину до 18 років та особи з інвалідністю 1 групи з вразливих категорійс

6. Послуги стаціонарного догляду та підтриманого проживання для ВПО з інвалідністю та похилого віку за принципом «гроші ходять за людиною». Тобто

внутрішньо переміщеним особам з інвалідністю, які потребують догляду, держава надає гроші на оплату такого догляду.

7. Отримання психологічної допомоги ВПО безоплатно.

Права та пільги внутрішньо переміщених осіб:
<https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prava-ta-pilgy-vnutrishno-peremishhenyh-osib/>

4. Допомога малозабезпеченим сім'ям в Україні. Інші види соціальної допомоги

Допомога малозабезпеченим сім'ям призначається, якщо сукупний дохід не перевищує рівень забезпечення прожиткового мінімуму для родини.

Щоб розрахувати прожитковий мінімум для сім'ї, потрібно додати прожиткові мінімуми для кожного члена родини. Наприклад, для сім'ї, яка складається з матері, батька та двох дітей віком чотири та вісім років, прожитковий мінімум у 2025 році становитиме: **Прожитковий мінімум для працездатних осіб + прожитковий мінімум для працездатних осіб + прожитковий мінімум для дітей до 6 років + прожитковий мінімум для дітей від 6 до 18 років**

Тобто 3 028 грн + 3 028 грн + 2 563 грн + 3 196 грн = 11 815 грн.

Сума допомоги малозабезпеченій сім'ї становитиме різницю між цим числом та сукупним доходом родини.

Допомога малозабезпеченим сім'ям в Україні не могла призначатися, якщо в родині є працездатні особи, які не працюють, або за них не сплачувався ЄСВ протягом попередніх трьох місяців перед зверненням по цю допомогу. Уряд своєю постановою від 26 січня 2024 року розширив можливості призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям. *Після ухвалених змін допомога на шість місяців може бути призначена:*

- родинам, що повернулися в Україну після тривалого (понад 90 днів поспіль) перебування за кордоном;

- родинам ВПО, які через переміщення не працювали або не сплачували ЄСВ.

Окрім соціальної допомоги для малозабезпечених сімей, надається:

- ✓ Соціальна допомога для дітей-сиріт
- ✓ Соціальна допомога при вагітності та народженні дитини
- ✓ Соціальні виплати для одиноких матерів
- ✓ Соціальні виплати для дітей з інвалідністю
- ✓ Соціальна допомога пенсіонерам

5. Соціальний бюджет-2025

Верховна Рада ухвалила проект Закону «Про Державний бюджет України на 2025 рік». В умовах обмежених ресурсів цей бюджет чітко визначає пріоритети Уряду. Першочергово держава спрямовує кошти на фінансування безпеки і оборони країни, при цьому потреба допомогти всім, хто потрапив у складні життєві обставини через повномасштабну війну, визначає витрати на соціальну складову.

На соціальний захист населення передбачено **420,7 млрд грн**, це обсяг фінансування на рівні очікуваних видатків 2024 року.

У цих дуже складних умовах мусимо забезпечити, щоб кожна гривня підтримки дійшла до людини, яка її потребує. Відповідно, міністерство робитиме подальші кроки для підвищення адресності всіх допомог, максимально розширюватиме соціальні послуги, забезпечуватиме поєднання соціальних виплат і послуг, щоб людина могла отримати комплексну підтримку від держави.

Наші пріоритети:

Пріоритет 1: Захист українців від ризику бідності

На підтримку малозабезпечених родин у 2025 р. планується спрямувати 19,7 млрд грн. Цих видатків вистачить для того, щоб захистити найбільш вразливі малозабезпечені родини.

За пропозицією Мінсоцполітики передбачено підвищення рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям на 5% (для працездатних осіб з 55% до 60%, для дітей з 140% до 145%).

Крім того, на соціальний захист українців, які потрапили у складні життєві обставини, передбачено 81,8 млрд грн. Зокрема, передбачено збереження у наступному році виплати на проживання для ВПО як кризової виплати, яка є частиною підтримки Уряду для внутрішньо переміщених осіб. Розмір виплати залишається незмінним: 3 тис. грн – для осіб з інвалідністю та дітей, 2 тис. грн – для інших осіб.

На виплату житлових субсидій і пільг – 42,3 млрд грн. Ця сума дорівнює обсягу прогнозних витрат на субсидії і пільги у 2024 р.

Пріоритет 2: Підтримка осіб з інвалідністю

Сьогодні в Україні проживає близько 2,8 млн людей з інвалідністю. На жаль, ця цифра зростає – тяжкі травмування та інвалідності українці отримують, захищаючи Батьківщину, або ж через обстріли з боку країни-агресора.

Мета Мінсоцполітики – допомогти цим людям мати гідне життя, за потреби – професійний і якісний догляд та достатню фінансову підтримку; а за можливості – повернення до роботи, отримання власного доходу й максимальну інтеграцію в суспільно-економічне життя.

На соціальний захист осіб з інвалідністю в Держбюджеті передбачено **6,7 млрд грн**. В порівнянні з 2024 р. – на 0,3 млрд більше.

А саме:

- на забезпечення ДЗР (додатковими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення – **4,6 млрд грн**,
- протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення – **1,1 млрд грн**,
- на реабілітацію дітей з інвалідністю – **1 млрд грн**.

Пріоритет 3: Створення умов для того, щоб кожна дитина зростала в сімейному середовищі

На соціальний захист дітей та сім'ї передбачено **27,4 млрд грн**. Значна частина цих коштів буде спрямована на те, щоб діти, які через різні обставини залишились без батьківської турботи, могли зростати в сімейному оточенні.

Ми посилюємо фокус на сімейному вихованні, тому збільшуємо видатки на відповідне фінансування. Адже прагнемо, щоб кожна дитина мала можливість жити в родині, відчувати любов і підтримку щодня.

Тому:

- на виплату допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя передбачено **251,7 млн грн** (у 2024 – 79,4 млн грн), видатки **збільшені на 172,3, млн грн, або 317%**
- на оплату послуги патронату над дитиною – **157,7 млн грн** (у 2024 – 114,4 млн грн), видатки **збільшені на 43,3 млн, або 138%**
- на виплату допомоги на дітей-сиріт, які виховуються у прийомних сім'ях, – **632,3 млн грн** (у 2024 – 464 млн грн), видатки **збільшені на 166 млн, або 36%**
- на виплату допомоги на дітей-сиріт, які виховуються у будинках сімейного типу, – **1,07 млрд грн** (у 2024 – 841 млн грн), видатки **збільшені на 229 млн, або 27%.**

Пріоритет 4: Розвиток системи соціальних послуг

Соціальні послуги – це інструмент, який допомагає українцям долати труднощі і повертатися до активного соціального і економічно незалежного життя. Довгий час важливість якісних соціальних послуг була недооціненою. Війна внесла свої корективи у сферу соціальної підтримки. З'явився попит на ті послуги, яких раніше не існувало в країні, і які були впровадженні у відповідь на нові потреби українців.

У 2025 році Мінсоцполітики планує спрямувати на розвиток системи соціальних послуг – **1,6 млрд грн, це на понад 50% більше, ніж у 2024 році.**

Зокрема:

- Оплата вартості комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості.

Це експериментальний проект із впровадження комплексної соціальної послуги формування життєстійкості у Центрах життєстійкості. Створення та розбудова, спільно з місцевими громадами, таких Центрів дозволить забезпечити надання послуг психосоціальної підтримки для осіб /сімей, які перебувають у СЖО або належать до вразливої групи населення. За даним напрямом планується спрямувати **604,8 млн грн** (у 2024 – 464,2 млн грн)

- Надання окремих соціальних послуг особам похилого віку, особам з інвалідністю з числа ВПО, які перебувають у складних життєвих обставинах в закладах, які належать до сфери управління Мінсоцполітики – **109 млн грн** (у 2024 – 99,9 млн грн)

- Надання послуги соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах – планується спрямувати **97,6 млн грн** (на рівні минулого 2024 р. – 97,6 млн грн)

- Надання соціальних послуг стаціонарного догляду та підтриманого проживання ВПО похилого віку, особам з інвалідністю за принципом “гроші ходять за людиною” (особи з інвалідністю, самотні особи похилого віку), поза установами – **366,9 млн грн**

- оплата послуги денного догляду для дітей з інвалідністю – **328,6 млн грн**

Таким чином, формуючи соціальний бюджет на 2025 рік в умовах надзвичайних викликів і вкрай обмежених фінансових ресурсів, Мінсоцполітики ставило за мету – забезпечити підтримку українцям у складних життєвих обставинах, повернути їхню спроможність жити самотійним економічним життям, спрямувати кожен гривню на допомогу тим громадянам, які її найбільше потребують.

Мінсоцполітики, у свою чергу, продовжить працювати над пошуком ресурсів, у т.ч. – за рахунок міжнародних партнерів, для підтримки українців з найбільш вразливих категорій.